

Styrkor och utmaningar hos neurodivergenta personer (autism och ADHD) vid användning av Färdtjänst

Nora Choque Olsson,
Docent, Med. dr/PhD, leg psykolog/psykoterapeut
och specialist i klinisk psykologi

Svenska Färdtjänstförening (SFF), 7 maj 2026

Autism

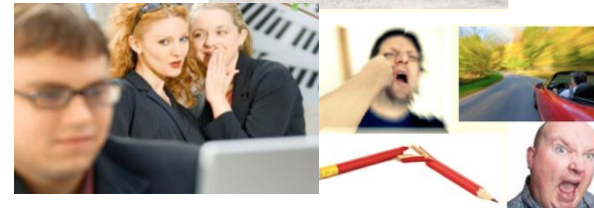
Styrkor

- Fokuserad
- Minne för detaljer och fakta
- Uthållig
- Noggrann
- Välutvecklat bildminne
- Musikalitet
- Rättvis
- God språkkänsla
- Ibland synestesi

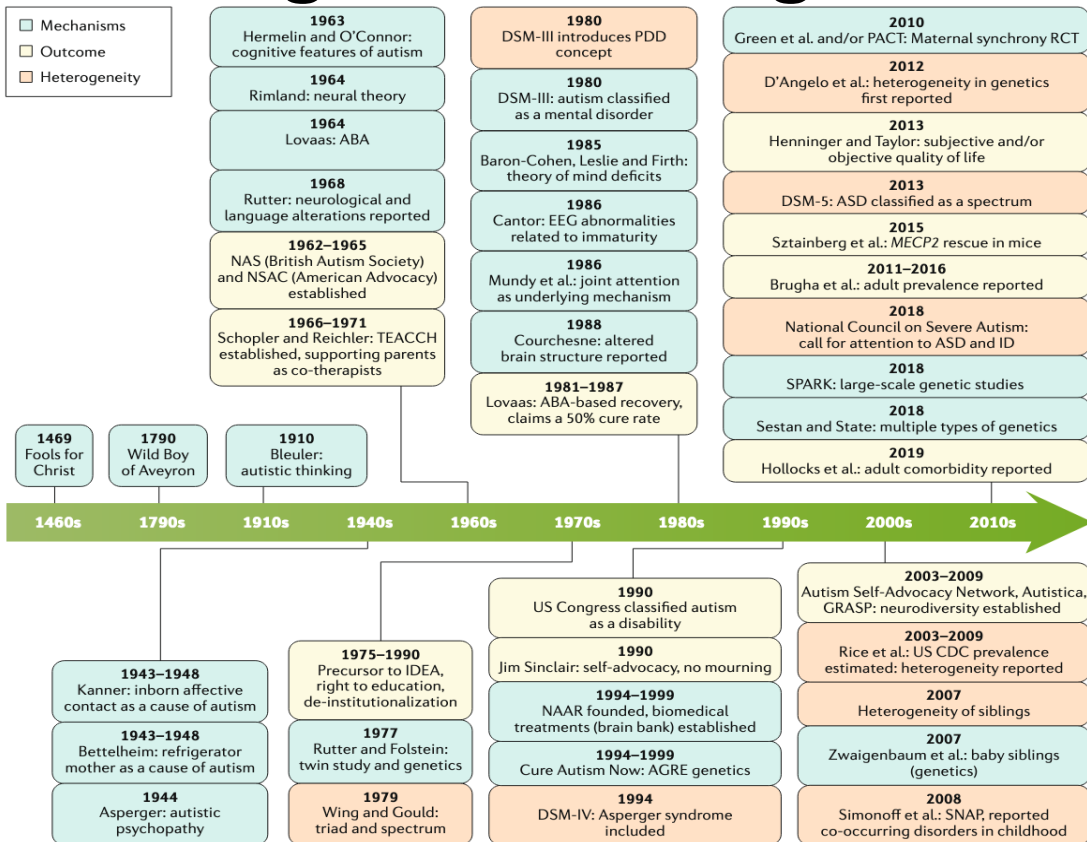

Hur beskriver vuxna med autism sina problem?

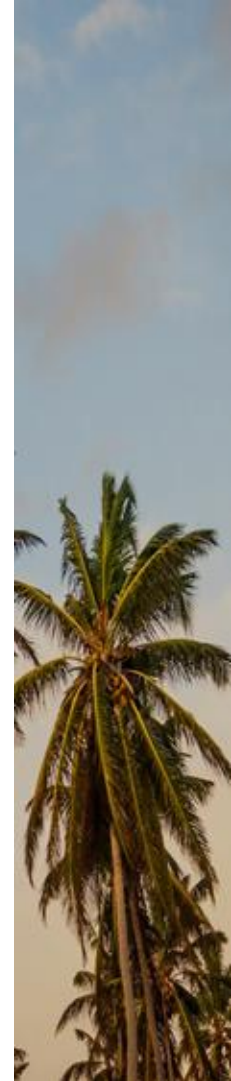
- Känsla av att vara annorlunda
- Oförmåga att “knäcka koden”
- Livet är kaotiskt
- Upprepade trauman
- Erfarenheter av mobbning
- Onormal trötthet
- Begränsat socialt nätverk
- Magproblem
- Smärttillstånd

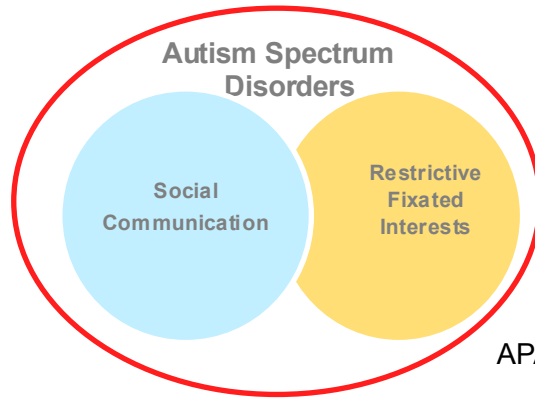
Diagnosens bakgrund

Lord K. et al.,
Nature review 2020

Autismspektrumtillstånd (AST)

APA, DSM-5, 2013)

- Prevalens cirka 1 % skolbarn (CDC, 2006)
- 1 av 68 barn, 8 åringar (CDC, mars 2014)
- Global prevelens 0.6% (Salari N., et al 2022)

<https://www.youtube.com/watch?v=2E0kvPsiUAk>

Diagnoskriterier enligt DSM-5

- Social kommunikation och social interaktion
- Repetitiv beteende och specifika intressen
- Symtomen är från tidig ålder
- Kan inte förklaras med andra kliniska symtom
- Inte förklaras av Intellectuell funktionsnedsättning
- Inkluderar samsjuklighet.

Nivå 3, kräver mycket omfattande stöd

Nivå 2, kräver omfattande stöd

Nivå 1, kräver stöd.

Lord K. et al., 2020

Autism

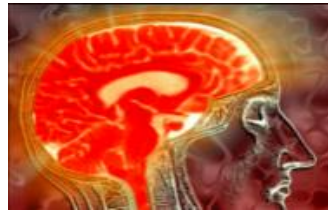
Depression, ångest, aggressivt beteende, fobier, OCD, självdestruktiva beteende

Svårt med socialt samspel, ögonkontakt, verbal och icke verbal kommunikation, initiera kontakt, svårt att hantera sociala situationer och konflikter

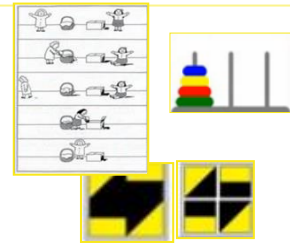
Nedsatt förmåga till socio-kommunikation, repetitiva beteenden och specifika intressen

Multipla genetiska faktorer/ Epigenes

Hjärnaktivering
Amygdala, PFC,
FFA, cerebellum

Kognitiva Funktioner
Theory of mind, Central koherens,
Exekutiva funktioner

Ålder

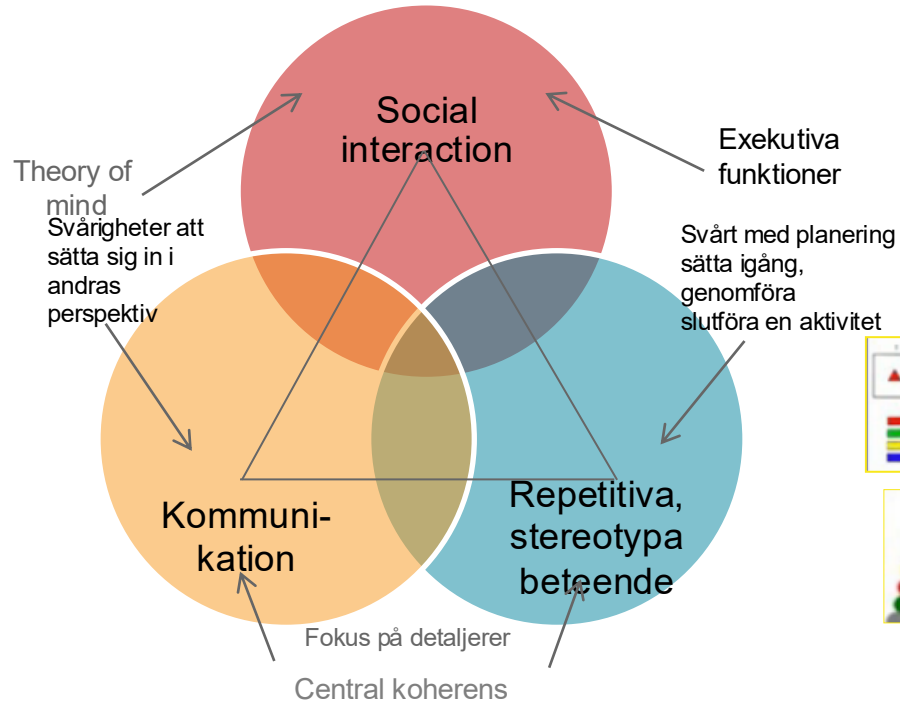
IQ

Språk

Kön

stress-
miljö

Social kognition

(Francheska Happé 2015)

Social kognition vid AST

- Alla intryck och all information som en människa får hanteras och sorteras i hjärnan. Informationen används sedan för att förstå omvärlden. Förståelsen av omvärlden påverkar hur vi sedan beter oss.
- Personer med AST fångar upp, tar in och tolkar information på ett annat sätt.
- Informationsbearbetningen vid AST kännetecknas av:
 - Svårigheter med "Theory of Mind"
 - Svag central koherens
 - Bristande exekutiva funktioner

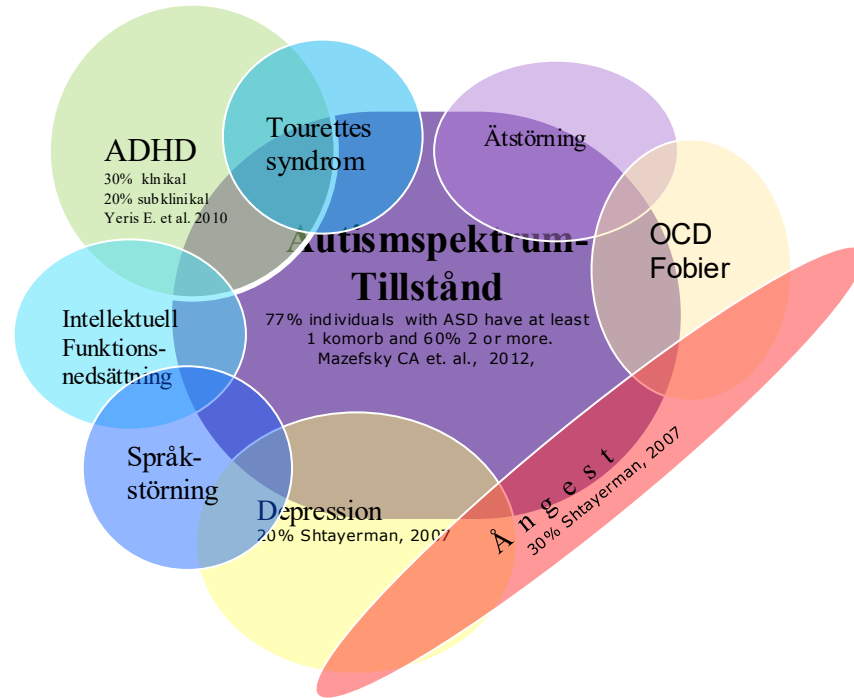
Sensoriska avvikelser

Kartläggning av eventuella sensoriska avvikelser gällande:

- **Syn** via ljus
- **Hörsel** via vibrationer
- **Lukt** via gaser
- **Smak** via kemikalier
- **Känsl** via tryck och temperatur
- **Balans** via gravitation (vestibulärt)
- **Rörelse** via fysisk position (proprioceptivt)

Samsjuklighet

Uppmärksamhetsproblem

Styrkor

- Modig
- Spontan
- Kreativ
- Innovativ
- Flexibel
- Uppriktig
- Ambitiös
- Kan hyperfokusera
- Villig att ta risker
- Nyfiken

Hur beskriver vuxna med ADHD sina problem?

- Känsla av att vara annorlunda
- Svängningar i stämningläget
- “Ingen orkar med mig!”
- Koncentrationssvårigheter
- Igångsättningssvårigheter
- Svårt att slutföra
- Upprepade trauman
- Rastlöshet
- Konflikter
- Dålig impuls kontroll
- Dåligt självförtroende
- Erfarenhet av mobbning

ADHD

Enl. DSM – 5 (APA, 2013), 18-symptom checklist, 6 symptom eller mer, uppmärksamhetsstörning och/eller hyperaktivitet/impulsivitet

- Funktionsnedsättningar i minst två miljöer (hemma + skolan)
- Finnas innan 12 års-ålder och runt 7 årsålder.
- Under minst 6 månader

Tre olika former (tidigare ”Subtyper”)

- Predominantly Inattentive, o Predominantly Hyp./imp. o Combined presentation
- Hög ärftlighet (Faraone et al, 2005)

Vanliga symtom

- Slarvighet
- Glömska
- Disträherbarhet
- Bristande planering
- Bristande impuls kontroll
- Hyper- eller hypoaktivitet
- ”Tråkighetsfobi”
- Humörsvängningar
- Sömnproblem
- Frekventa flyttar, jobbyten, partnerbyten

Kriterier för ADHD enligt DSM-5

Ett varaktigt mönster av bristande uppmärksamhet och/eller hyperaktivitet-impulsivitet som inverkar negativt på funktionsförmåga eller utveckling, vilket visar sig i (1) och/eller (2):

1. Ouppmärksamhet

2. Hyperaktivitet och impulsivitet

(Sayal K, et al. 2018)

Vanliga svårigheter vid ADHD

- Skjuta upp, prokrastinera, komma igång
- Emotionell instabilitet, känsloutbrott, ilska
- Impulsivitet
- Bristande uthållighet, motivationssvårigheter, lätt uttråkad
- Olika missbruksbeteenden
- Svårt att planera och organisera, hantera tid etc

Vanliga tankemönster vid ADHD

- Svårt med tillit: - *Jag kan inte lita på mig själv*
- Misslyckanden: - *Jag kan inte uppfylla andras eller egna förväntningar*
- Inkompetens/osjälvständighet: - *Jag kan inte hantera mitt liv*
- Otillräcklighet/skam: - *Jag är i grunden en dålig person*

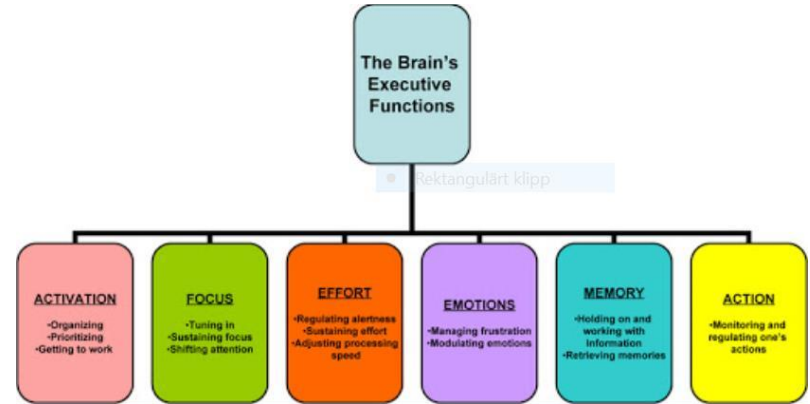
Rostain & Ramsey

Nora Choque Olsson, 7 maj 2026

ADHD & Executive Functioning

Arbetsminnet
Inhibering
Uthållighet

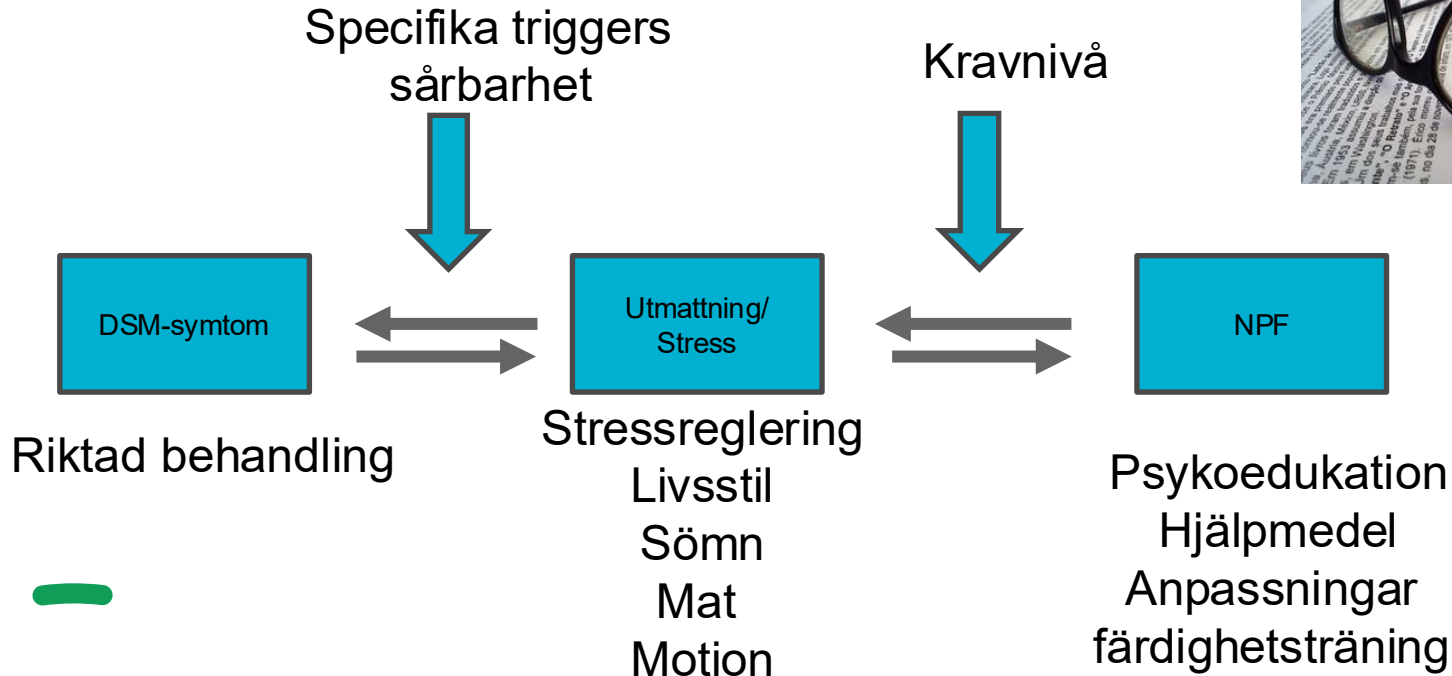
Samsjuklighet

Trotssyndrom (ODD) /uppförandestörning (CD)
IF/specifika inlärningssvårigheter
Tics/Tourettes syndrom (TS)
Autismspektrumtillstånd
Depression
Ångesttillstånd
Bipolär sjukdom
Trauma
Tvångssyndrom (OCD)
Fobier
Missbruk
Schizofreni
Sömnstörningar

Joshi et al., 2017; Jerrel et al., 2015, Biederman et al., 2006

Modell

Neurodivergenta personer
(autism/ADHD) och
kontakt med färdtjänst

Barn (ca 6–12 år)

- Forskning rör främst **föräldrars oro, säkerhet och behov av ledsagning**, ofta kopplat till skolresor.
- Sensoriska svårigheter (ljud, trängsel, lukter) och **oförutsägbarhet** lyfts konsekvent som hinder.
- Planerings- och exekutiva svårigheter begränsar självständigt resande tidigt i livsförloppet
(Vedrana Bolic Baric, et al., 2024; Mwaka C.R, et al., 2024) .
- Tidig exponering för misslyckade resor kan etablera **undvikandebeteende**, vilket ökar senare kontakt med färdtjänst. (Vedrana Bolic Baric, et al., 2024)

Unga (ungdomar/unga vuxna)

- Ungdomsperioden är kritisk: krav på självständighet ökar snabbare än tillgängligheten anpassas.
- Studier visar hög **kognitiv och emotionell belastning** vid oväntade förändringar (förseningar, inställda resor).
(Vedrana Bolic Baric, et al., 2024; Vedrana Bolic Baric, et al., 2024)
- För ADHD är svårigheter med väntan, tidsuppfattning och impuls kontroll särskilt framträdande.
(Vedrana Bolic Baric, et al., 2024)
- Avslag eller sena bedömningar i denna fas riskerar att få **långsiktiga konsekvenser för utbildning och senare kontakt med färdtjänst.**

(Vedrana Bolic Baric, et al., 2024)

Nora Choque Olsson, 7 maj 2026

Vuxna

- Stark koppling mellan transportsvårigheter och arbetslöshet, social isolering samt försämrad psykisk hälsa
(Beth Pfeiffer, et al. 2024; Mohammad Sarraf, et al., 2025)
- Många vuxna med autism/ADHD klarar av att resa, men **kostnaden i form av utmattning, ångest och återhämtningstid** är hög.
(Dr Michelle Newman, et a., 2025; AUTISTICA; Beth Pfeiffer, et al., 2024)
- Bedömningar som endast utgår från “kan resa” missar ofta **funktionsnivå över tid och hållbarhet.**
(Mohammad Sarraf,, et al., 2025)

Sensoriska anpassningar

- Ljud, ljus, trängsel och lukt är de vanligaste rapporterade hindren.

(Mwaka C.R. et al., 2024; Mohammad Sarraf, et al., 2025; Newman, et a., 2025; AUTISTICA)

- Sensorisk överbelastning kan utlösa: panikreaktioner, shutdown/meltdown och långvarig utmattning

(Newman, et a., 2025; AUTISTICA)

Sensoriska anpassningar forts.

Viktiga punkter aspekter att ta hänsyn till

- Sensoriska svårigheter är **inte preferenser**, utan funktionsnedsättande faktorer.
- Rätt till färdtjänst bör kunna baseras på *sensorisk intolerans*, även om personen klarar sträckan motoriskt.
(Mohammad Sarraf, et al., 2025)
- Undvik onödig verbal belastning.
- Förvarna om förändringar i miljö eller väg färd.
- Tillåt användning av hörselskydd, tystnad och avskärmning utan krav på förklaring.

Kognitiv tillgänglighet

- Svårigheter med: planering och sekvensering, informationsbearbetning och simultankrav
(Vedrana Bolic Baric, et al., 2024; Mohammad Sarraf, et al., 2025)
- “Hela res-kedjan” (innan, under, efter resa) måste fungera för att resan ska vara möjlig.
(Vedrana Bolic Baric, et al., 2024)

Kognitiv tillgänglighet forts.

Viktiga aspekter att ta hänsyn till

- Bedöm **resans förutsägbarhet**, inte bara dess längd.
- Kognitiv belastning ska vägas in även om hjälpmedel teoretiskt finns.
- Ge instruktioner: en i taget, i samma ordning varje gång
- Undvik tidspress där det är möjligt.

Psykisk belastning och hållbarhet

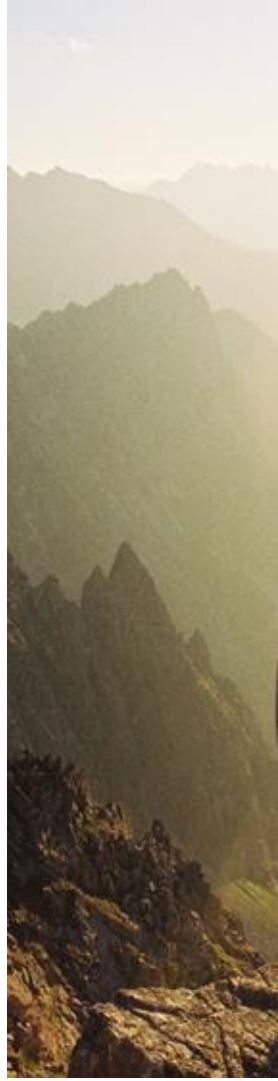
- Resande kan ge **fördröjda psykiska konsekvenser** (ångest, depression, utmattning).
(Mohammad Sarraf, et al., 2025; Newman, et a., 2025; AUTISTICA)
- Många avstår resor helt för att skydda sin psykiska hälsa.
(Newman, et a., 2025; AUTISTICA)

Psykisk belastning och hållbarhet forts.

Viktiga aspekter att ta hänsyn till:

- Frågan bör inte vara:
”Kan personen resa?” utan:
”Kan personen resa **utan oproportionerlig psykisk kostnad?**”
(Mohammad Sarraf, et al., 2025)
- Reaktioner kan komma **efter** avslutad resa.
- Bekräfta stress och behov av återhämtning – ifrågasätt inte.

Sammanfattande principer

- Forskningen är samstämmig i att färdtjänst för personer med autism/ADHD behöver:
 - Utgå från **funktion över tid**, inte punktprestation.
 - Beakta **sensorisk och kognitiv belastning lika mycket som fysisk**.
 - Värdera **hållbar delaktighet** (arbete, studier, vård) högre än strikt självständighetsideal.

Tack för uppmärksamheten!

nora.choque-olsson@psychology.su.se